

İBN KURKÛL

(ابن قرقول)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Yûsuf
b. İbrâhîm el-Vehrânî el-Hamzî
(ö. 569/1174)

Hadis, fıkıh ve edebiyat âlimi.

Safer 505'te (Ağustos 1111) İspanya'nın güneydoğusundaki Meriye'de (Almeria) doğdu. İbn Kurkûl lakabıyla (İbn Kesîr, İbn Küsrûl olarak zikreder) anılmasının sebebi bilinmemekte, Cezayir'in kıyı şeridindeki Vehrân (Oran) şehrine nisbetle Vehrânî, yine oradaki Hamza köyüne nisbetle Hamzî olarak da zikredilmektedir. Anne tarafından dedesi Ebü'l-Kâsım İbn Verd, devamlı hizmetinde bulunduğu Ebü'l-Hasan İbn Nâfi', İbn Atiyye el-Endelüsî, Ebü'l-Hasan İbnü'l-Mugis, Ebü Bekir İbnü'l-Arabî, İbn Hubeys, Ruşâfî ve Ebû Abdullah İbnü'l-Hâc gibi âlimlerden hadis öğrendi. Kâdî İyâz'dan rivayette bulundu. Şair İbn Hafâce'den divanının rivayet iznini aldı. Çok seyahat etmesi sebebiyle "rahhâl" diye nitelendirilen İbn Kurkûl genç yaşta Fas'a giderek Tîlîmsân'da İbn Gazlûn'dan, Miknâs'ta Ebü'l-Kâsım İbnü'l-Ebreş'ten ders aldı. Endülüs'e döndükten sonra Mâleka'ya (Malaga), ardından 564'te (1169) Sebte'ye (Ceuta), oradan Selâ'ya ve son olarak da Fas'a göç etti. Ebü'l-Haccâc İbnü's-Şeyh el-Belevî ve Abdülazîz b. Ali es-Sümâtî kendisinden hadis rivayet edenler arasındadır. Hadis ilmini ve hadis ricâlini iyi bilen, edebiyatla ilgilenen, aynı zamanda iyi bir fıkıh ve kelâm âlimi olan İbn Kurkûl 6 Şâban veya 6 Şevval 569'da (12 Mart veya 10 Mayıs 1174) Fas'ta vefat etti. Seyyidî Ali el-Mezâlî (Burcu'l-Kevkeb) yakınına defnedildi.

İbn Kurkûl'ün günümüze ulaşan tek eseri *Me'tâli'u'l-envâr 'alâ şîhâhi (şahîhi)'l-âşâr*'dır. *Me'tâli'u'l-esrâr şerhu Meşâriki'l-envâr* adıyla da zikredilen (*Hedîyyetü'l-'ârifîn*, I, 9) garîbü'l-hadis konusundaki eser, Kâdî İyâz'ın *Meşâriku'l-envâr*'ı tarzında telif edilmiş olup Kâtib Çelebi kitabın Kâdî İyâz'ın eserinin ihtisar ve tashih edilerek, ayrıca bazı ilâveler yapılarak kaleme alındığını kaydetmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1715). Müellifin bu eseri, Kâdî İyâz'ın kendisine emanet olarak bıraktığı *Meşâriku'l-envâr*'dan iktibaslar yaparak hazırladığı da ileri sürülmektedir (Ziriklî, I, 82). *Me'tâli'u'l-envâr*'ın nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 579, 2731), Köprülü (Fâzil Ahmed Paşa, nr. 450, 451), Süleymaniye

(Murad Buhârî, nr. 90; Refsûlküttâb Mustafa Efendi, nr. 1119) ve Âtîf Efendi (nr. 631) kütüphanelerinde mevcuttur (diğer bazı yazmaları ve muhtasarlari için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 457; *Suppl.*, I, 633). İbn Hatîbüddehşe, bazı tenkitlerle birlikte ilâvelerde bulunduğu eseri *Tehzîbü'l-me'tâli' ve terğîbü'l-mu'tâli'* adıyla düzenlemiştir. Altı cilt halindeki bu çalışmanın ilk beş cildi Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de kayıtlıdır (nr. 31536 B).

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 220; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 302; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmil* (nşr. Alfred Bel – M. Ben Cheneb), Cezayir 1920, I, 185-186; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 62-63; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XX, 520-521; a.m.f., *el-'İber*, III, 56; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 171; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 170-171; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 277; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1687, 1715; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 231; Tûnekî, *Mu'cemü'l-muşannifîn* (nşr. Sıddîk Kemâl el-Mekkî), Beyrut 1344/1925, IV, 486-487; Brockelmann, *GAL*, I, 457; *Suppl.*, I, 633; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, I, 9; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Magribi'l-'Arabî*, Rabat 1978, I, 66-68; Ziriklî, *el-A'lâm (Fethullah)*, I, 81-82.

EMİN AŞIKKUTLU

İBN KUTEYBE

(ابن قتيبة)

Ebû Muhammed Abdullah
b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî
(ö. 276/889)Dil, edebiyat, Kur'an ilimleri,
hadis ve tarih sahalarındaki
eserleriyle tanınan âlim.

Doğum yeri ve tarihi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda 213 (828) yılında Küfe'de (İbnü'n-Nedîm, s. 115), bazılarında ise yine aynı tarihte Bağdat'ta (Hatîb, X, 170) dünyaya geldiği kaydedilmektedir. Bu kaynakların en eskisi olan İbnü'n-Nedîm'in verdiği bilgi dikkate alınarak Küfe doğumlu olduğu söylenebilir. İbn Kuteybe, dedesinin adına nisbetle Kutebî, babasının Mervli olması sebebiyle Mervî nisbeleriyle de anılır. Ailesinin Merv'den Irak'a göç edip Küfe'ye yerleştiği anlaşılmaktadır. Bundan hareketle Fars, hatta Türk asıllı olabileceği ileri sürülmüştür (Ömer Ferruh, II, 329). Kendi ifadesinden, atalarının Müslümanlığı kabul etmesinden sonra dedesi ve babasının II. (VIII.) yüzyılın başlarında Araplaşmış (müsta'reb) olduğu anlaşılmaktadır. *'Uyûnü'l-aḥbâr* adlı eserinde babasından zaman zaman nakillerde bulunması onun kültürlü bir aile çevresinde yetiştiğini göstermektedir.

İbn Kuteybe'nin hocaları döneminin en seçkin âlimleridir. İlk derslerini babasından aldıktan sonra Bağdat'ta Câhiz'in öğrencisi oldu ve onun bazı kitaplarını huzurunda okuyarak icâzet aldı (*'Uyûnü'l-aḥbâr*, III, 199). Fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimleri İshak b. Râhûye'den; dil, edebiyat ve kıraati Muhammed b. Ziyâd ez-Ziyâdî ve Ebü'l-Hattâb Ziyâd b. Yahyâ el-Hassânî'den; nahiv ve lugat ilimlerini İbrâhîm b. Süfyân ez-Ziyâdî, Ebü'l-Fazl Abbas b. Ferrec er-Riyâşî'den; Kur'an ilimleriyle şiiri Ebü Hâtîm es-Sicistânî'den okudu. Bu ilim dallarında otorite sayılacak seviyeye ulaştı. İbn Sellâm el-Cumahî ve Ebü Ubeyd Kâsım b. Sellâm gibi âlimlerden de istifade etti. Ayrıca tahsil gayesiyle Horasan, Mekke ve Basra'ya gitti; bir süre Basra'da Dîvân-ı Mezâlîm başkanlığı gibi önemli bir görevde bulundu.

Hayatının büyük bir kısmını Abbâsîler'in en parlak döneminde Bağdat'ta geçiren İbn Kuteybe, gençliğinde katıldığı Mu'tezile âlimlerinin toplantılarında tartışılan fikirlerden oldukça etkilendi. Mu'tezile ve Ehl-i sünnet arasında sürüp giden tartışma ortamında yetişmesi erken yaşta kelâm ilmine ağırlık vermesine sebep oldu. Mu'tezile'den ayrıldıktan sonra muhaddislerin toplantılarına katılmayı tercih etti. Bu yıllarda Bağdat'ta devrin önemli simaları ile tanışma imkânı buldu. Büyük bir ihtimalle 236'da (850) *Edebü'l-kâtib* adlı eserini ithaf ettiği Vezir Ebü'l-Hasan İbn Hâkân'ın aracılığıyla Dînever kadısı oldu. Yaklaşık yirmi yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra Bağdat'a döndü ve 1 Receb 276'da (30 Ekim 889) vefatına kadar burada yaşadı (İbn Hallikân, III, 43).

Câhiz ve Ebü Hanîfe ed-Dîneverî gibi III. (IX.) yüzyılda yetişen önemli şahsiyetlerden biri olan İbn Kuteybe uzun süre hadis, tefsir, fıkıh, tarih, kelâm ve dille ilgilenmiş de zamanla edebiyata yönelmiştir. Bağdat'ta İshak b. Râhûye'den dinlediği hadisleri rivayet etmesi hususunda talebelerinin ısrarlarını, çağdaşı büyük muhaddislerin yanında kendisini rivayete ehil görmediği için reddetmesi ilimde ihtisasa gösterdiği saygının bir ifadesidir (Zehebî, XIII, 301-302). Hadiste rivayeti az olmakla birlikte güvenilir kabul edilen İbn Kuteybe'yi Hâkim en-Nisâbü'rî'nin yalancılıkla suçlaması isabetsiz bir hükümdür (İbn Hacer, III, 357). Eserlerini Mısır'da okutarak tanınmasını sağlayan oğlu kâdîkudât Ahmed b. Abdullah b. Müslim ile torunu Ebü Ahmed Abdülvâ-